

באור בסוגיא ראשונה במסכת עירובין

הרב ז. ריגר / דיין בבית הדין דחיפה

(א) גרסינן בריש עירובין: "מבוי שהוא גבוה למעלה מכ' אמה ימעט". ופרש"י ז"ל שאם הניחו את הקורה למעלה מכ' אמה — וקורה זו באה להתיר את הטלטול במבוי, כדתנן במכילתין (י"א): שהכשר מבוי הוא בלחי או קורה — ישפילנה. וכ"כ הרשב"א ז"ל בחידושו לעירובין (ג. סד"ה כי אתא) "דמבוי גבוה מכ' היינו מבוי שתיקן קורתה למעלה מכ'". והמאירי ז"ל (בד"ה והמשנה הראשונה) הוסיף לבאר "שלפעמים הוא קורא חלקי המבוי ותקוניו בלשון מבוי, כמו שקצת פרטים נקראים לפעמים בשם הכלל, ועל דרך זה הוא קורא במשנה זו קורת המבוי בשם מבוי". וכן פירשו רוב המפרשים. והרשב"א (בראש המסכת) הגדיל לומר שדין משנתנו הוא דוקא כשמכשיר את המבוי בקורה, אבל אם מכשירו בלחי לא איכפת לן אם הוא ארוך יותר מכ' אמה, וכן משמע מתוס' (י"א. ד"ה איפכא, הובאו דבריהם להלן בקטע ב' קושיא ב'), וכ"כ מפרשים אחרים.

(ב) אבל הרבה קושיות ודיחוקים נוצרו ע"י פירוש זה הן בגמרא והן בדברי רבותינו הרי"ף והרמב"ם ז"ל. ונעיר כאן על אחדים מהם והשאר יוכרו להלן.

(א) קושית התוס' (ב. ד"ה מבוי) דמקודם הו"ל להתנא לשנות משנה ב' (י"א): דהכשר מבוי הוא בלחי או בקורה, ואח"כ ליתני משנתנו שאם הניח את הקורה למעלה מכ' ימעט. (ב) קושית התוס' (י"א. ד"ה איפכא) דמאי מבעיא ליה בגמרא אי צורת הפתח מהניא למעט מגובהה, הא צורת הפתח הוי קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן, דל קנה דעל גביהן לתכשר בקנה דמכאן ומכאן דהוי כלחי משהו, כלומר, ואם מכשירו בלחי לא איכפת לן אם הוא ארוך יותר מכ' אמה, וכשיטת הרשב"א הנ"ל בקטע א'. (ג) דאין הלשון מתישב על אפניו, דלא מצינו כלל שיקרא לקורת המבוי — מבוי, ועוד סיפא דרישא דקתני והרחב מעשר אמות ימעט, ודאי דאמבוי קאי ולא אקורה, דהא אפילו אם מכשירו בלחי צריך שלא יהא רוחב המבוי יותר מעשר אמות, וכמ"ש הרשב"א והריטב"א ז"ל ואין חולק

עליהם, וכ"ה בשו"ע א"ח סימן רס"ג סע' כ"ו, ומכיון דלא חזר ותני והמבוי הרחב מעשר, אלא והרחב מעשר, הרי דאמבוי דרישא קאי שהוא מבוי ממש ולא קורת המבוי. (ד) בתוספתא בריש מכילתין תניא: "מבוי שגבוה מכ' אמה יותר מפתחו של היכל הרי זה צריך למעט. כיצד ממעט — נותן עליו קורה מכ' ולמטה". ולפרושא דמבוי היינו קורת המבוי, הא תנא ליה רישא שאם קורת המבוי גבוהה יותר מכ' ימעט, דהיינו שישפילנה למטה מכ', ול"ל תו למיתני סיפא כיצד ממעט נותן וכו', היינו רישא. ועוד מאי לשון "נותן עליו" דקתני, דמשמע שנותן על הקורה הראשונה — שהזכרה למעלה "מבוי שהוא גבוה" דהיינו קורת המבוי — עוד קורה אחרת, והלא אינו צריך אלא להשפיל את הקורה הראשונה, א"כ "נותן את הקורה מכ' ולמטה" מבעי ליה, דהיינו שישפילנה, ועוד ישנם הרבה דיוקים וקושיות.

(ג) לפיכך נ"ל פירוש חדש בשמועה זו (וכ"מ מבה"ג והרי"ף והרמב"ם ז"ל כמו שנבאר להלן) והוא: דמבוי שהוא גבוה למעלה מכ' אין פירושו שקורת המבוי נתונה למעלה מכ' — שהרי עדיין לא השמיענו תנא דמתניתין עד משנה ב' (י"א): שמבוי צריך הכשר בקורה, דלימא הכא שקורה זו פסולה אם היא למעלה מכ' אמה — אלא שהמבוי בעצמו דהיינו כתלי פתח המבוי הם גבוהים מכ' (וכלישנא דסיפא דמתניתין "והרחב מעשר אמות" דהיינו שפתח המבוי רחב מ'). ומבוי כזה אסור לטלטל בו ולא מועיל לו תיקון לחי וקורה — כשם שאינו מועיל ברחב יותר מ' — עד שימעטו (ואופן המיעוט יתבאר להלן בקטע ה'). וטעם פסול מבוי זה מפורש בגמרא (ב). לרב כדאית ליה ולרנב"י (ג). כדאית ליה (ולהלן נבאר יותר בטעמיהם). וכן משמע מדברי ה"ג, וז"ל (בסוף הל' עירובין): "ומבוי דקאמרינן דכי מערבין ביה שרי לטלטולי ביה הנ"מ היכא דלא מידלי טפי מעשרין גרמידי אבל מידלי טפי מעשרין גרמידי צריך למצוטי דתנן מבוי שגבוה מעשרים אמה ימעט. ולא מיתכשר מבוי לטלטולי ביה עד דעבדין ביה לחי או קורה אפומה דשבילא דתנן הכשר מבוי וכו' בה"א או לחי או קורה". הרי שברישא בדין מבוי שהוא גבוה מכ' לא הזכיר כלל ענין הקורה ועדיין לא עוסק בה, אלא במבוי עצמו מדבר שלא יהיה גבוה מכ' אמה, ואח"כ כתב שמבוי כשר, ר"ל שאינו גבוה מכ' אמה, צריך תיקון בלחי או קורה, ומשמע דברישא כשהמבוי גבוה מכ' אמה לא מועיל לו תיקון דלחי וקורה עד שימעטנו. וכ"כ הרמב"ם (הל' שבת פי"ז הי"ד): "כמה יהיה פתח המבוי ויהיה די להכשירו בלחי או קורה, גבהו אין פחות מ' טפחים ולא יתר מכ' אמה ורחבו

עד י' אמות". הרי שלא הזכיר כלל קורת המבוי אלא פתח המבוי שאם הוא גבוה יתר מכ' אמה או רחב יתר מי' אמות אין די להכשירו בלחי או קורה. ובזה ניחא קושיא ג' ואתי שפיר לשון מבוי דמשנתנו כפשוטו מבוי ממש. גם חלפה קושיא א', משום שלא הזכרה כלל במשנתנו קורת הכשר מבוי, אלא במבוי עצמו עסקינו, ומתורץ סדר משנתנו, דברי שא תנא איזהו מבוי הראוי להכשר דהיינו כל שאינו גבוה מכ' אמה וכו' והדר תנא במשנה ב' דהכשר מבוי הוא בלחי או קורה.

(ד) ולפי דבר פשוט וברור הוא שדין משנתנו הוא לאו דוקא אם מכשיר את המבוי בקורה, אלא אף אם מכשירו בלחי צריך שלא יהא המבוי גבוה מכ'. וכן משמע מה"ג הנ"ל שכתב סתם: "אבל מדלי טפי מכ' גרמידי צריך למעוטי", ולא הזכיר עדיין לא קורה ולא לחי עד בסיפא, א"כ משמע דברי שא אפילו אם מכשירו בלחי צריך למעט. ומפורש ביותר הוא בדברי הרמב"ם הנ"ל שאם המבוי גבוה מכ' אין די להכשירו בלחי או קורה. אמנם ה"ה ז"ל כתב שם: "דע שהמבוי שהכשירו בלחי אין גובה יתר על כ' אמה פוסלו וכו' ורבינו ז"ל שכתב ויהיה די להכשירו בלחי או קורה לא הזכיר לחי אלא מפני פסול גבוה פחות מי' ורחב יותר מעשר". וזהו כשיטת הרשב"א הנ"ל בקטע א'. אבל לפי מה שכתבנו, דברי הרמב"ם מוכרחים כפשוטם, דבין שמכשירו בקורה ובין שמכשירו בלחי לא יהא גבוהו של פתח המבוי יותר מכ'. וכן משמע גם מפר"ח והרי"ף שלא חלקו בזה בין לחי לקורה. ויש לזה גם סיוע מהגמרא (י"א. הנ"ל) דמבעי ליה אי צורת הפתח מהניא בגובהה, הרי דאפילו אם מכשיר בלחי צריך שלא יהא המבוי גבוה מכ', דאם לא כן מאי מבעי ליה, תיפוק ליה דמהני משום לחי וכקושיית התוס' (שם ד"ה איפכא הנ"ל בקושיא ב'), אלא ודאי אפילו אם מכשיר את המבוי בלחי צריך שלא יהא גבוה מכ' אמה, ורק בצורת הפתח מבעי ליה אי מהני.

(ה) ולפי פרושנו היה אפשר לפרש לכאורה לשון משנתנו "מבוי שהוא גבוה מכ' אמה ימעט", דהיינו שימעט כתלי פתח המבוי. אבל לפי מה שנראה מהתוספתא ומהגמרא אפשר למעט את המבוי ע"י שנותן קורה על המבוי בשפת עשרים והקורה נחשבת כסוף הכותל ונתמעט ע"י זה גובה המבוי. (ולהלן יבואר שיש עוד אופן אחר של מעוט). וז"ש התוספתא (הנ"ל בקטע א') "כיצד ממעט נותן עליו (כלומר על המבוי) קורה מכ' ולמטה". והשתא ניחא קושיא ד', דטובא קמ"ל בסיפא דתוספתא, דאין צריך למעט ממש את כתלי פתח המבוי, אלא

המיעוט הוא ע"י נתינת קורה בשפת עשרים, וגם ניהא לשון "נותן עליו" כלומר על המבוי שהזכר ברישא "מבוי שהוא גבוה מכ", דהיינו מבוי ממש, וכן משמע גם מגמרתנו (ג.) דאמר רנב"י "לרבנן קורה טעמא מאי משום היכרא", כלומר חכמים דמשנתנו שאמרו "ימעט" את המבוי דהיינו שישים קורה בשפת עשרים, משום היכרא הוא, שיכירו שהוא מבוי ולא יחליפו אותו ברה"ר, ואם פתח המבוי גבוה יותר מכ' לא שלטא ביה עינא בסוף כותלי פתח המבוי ולא הוי היכרא. ובא רנב"י לאפוקי מרב דאמר לעיל בגמרא (ב.) דטעם חכמים דמשנתנו דפסלי אם פתח המבוי גבוה מכ', משום דלמדה מפתחו של היכל שאין פתח גבוה יותר מכ', וקסבר רנב"י דטעמא לאו משום הכי הוא, דאפשר דפתח הגבוה מכ' נמי איקרי פתח, אלא טעמא משום דבעינן היכרא שהוא מבוי, ולפיכך הקשה הש"ס "איפלוגי בתרתי למה ליה", כלומר, כיון דבין במבוי ובין בסוכה טעמא דרבנן משום דלא שלטא ביה עינא ולא הוי היכר, ור' יהודה סבר דאפילו למעלה מכ' הוי היכר, למה להו לפלוגי בין במבוי ובין בסוכה הא חד טעמא הוא. אבל לרב לא מקשה מידי, כיון דלרב לאו חד טעמא הוא, דבמבוי הטעם משום דחכמים ילפי מפתחו של היכל, ור' יהודה יליף מפתחן של מלכים, ובסוכה הטעם משום דשלטא או לא שלטא ביה עינא, לכל חד וחד כדאית ליה, ובהכי ניהא קושית הרשב"א (שם) דמאי קאמר רנב"י לרבנן קורה משום היכרא, הא בע"כ גם לר' יהודה קורה משום היכרא ולא משום דיליף מפתחן של מלכים, דאם לא כן, מאי מקשה הש"ס למה פליגי בתרתי, הא ודאי איצטריך לאשמועינן סברת ר' יהודה בין במבוי ובין בסוכה, דתרתיה טעמי נינהו, דהא טעמא דר"י בסוכה משום דשלטא בה עינא, ובמבוי טעמיה משום דיליף מפתחן של מלכים. אבל קושיא זו אינה אלא לפרש"י דמבוי דמתניתין היינו קורת המבוי, ולרבנן צריך שלא תהא הקורה גבוהה מכ', ור"י מתיר אפילו למעלה מכ', ובע"כ משום דס"ל דאפילו למעלה מכ' איכא היכר, וכהוכחת הרשב"א. אבל לפרושנו דמבוי היינו מבוי ממש, יוצא דרק לרבנן דאמרו ימעט, צריך קורה, שנותנה על שפת עשרים וממעט בה, אבל לר"י דאמר אין צריך למעט, ליכא כאן קורה כלל, אלא אפילו אם המבוי גבוה מכ' שלטא ביה עינא, וכשיטתו בסוכה, וניהא מאד לשון הגמרא "לרבנן קורה משום היכרא", דלר"י אין כאן קורה כלל, ודוק.

(אמר הכותב: לא הספיקה השעיה לסדר לדפוס את המאמר עד גמירא, כי לא נתבארה עדיין שיטת הרי"ף במשנתנו וגם לא שיטתו ושיטת הרמב"ם בסוגית

הגמרא, וכן שיטת פוסקים ומפרשים אחרים, כפי מה שיעדתי לבאר, והחלק הזה
 אשר אנכי נותן לפניכם היום הוא פחות מכדי שלישי מכולו.
 ואולי זה סמל וזכר לנפשו היקרה ולרוחו הטהור שלשמו ולזכרו הוקדש הקובץ
 הזה, שנטרפה עליו השעה בפחות מכדי שלישי לימי שנותינו הקצובים עלי אדמות.
 דודי ירד ללקוט שושנים, ופרה הלבנון נקטף באביו, ותקות חוט השני של
 הוריו ומשפחתו נפסקה.
 מבנים ציון ובונה ירושלים ינחם את כל המדוכאים כאבל הכבד הזה, ובמשוש
 עמנו וארצנו ישישם וישמחם.)

...הוא הנמשך...
 ...הוא הנמשך...